

# Arkitekternas

När allt fler väpnade konflikter sker i stadsmiljöer är det ofta i byggnader som spåren efter grymheterna finns kvar. Forskningsbyrån Forensic Architecture i London använder arkitektur och designverktyg för att rikta strålkastarljuset mot folkrättsbrott och statligt våld. Samtidigt har de – på gott och ont – blivit ett stort namn i den internationella konstvärlden.

Text Jonas Cullberg Bild Forensic Architecture

# detektivbyrå



**STRAX EFTER KLOCKAN FEM** på kvällen den sjätte april 2006 gick en man in på ett internetcafé i den tyska staden Kassel och sköt 21-åriga Halit Yozgat med två skott i huvudet. Senare skulle det visa sig att Yozgat blivit det nionde offret för NSU, Nationalsozialistischer Untergrund, en nazistisk terrorgrupp som mördade turkiska och grekiska immigranter i Tyskland under åren efter millennieskiftet. När polisen utredde mordet upptäckte de något märkligt.

Vittnesmål och internethistorik visade att Andreas Temme, en säkerhetspolis i delstaten Hessens underrättelsetjänst, satt på internetcaféet vid tidpunkten för mordet. Men han varken ingrep eller ens stannade kvar i lokalen och han informerade heller inte polisen om att han varit där.

Det visade sig att Andreas Temmes arbetsuppgifter som säkerhetspolis bestod i att handleda nynazister som mot betalning använts som agenter och angivare inom den högerextrema miljön, och att han själv hade haft liknande sympatier i sin ungdom. Två veckor efter mordet grep polisen honom. I hans hem hittade de fyra vapen och avskrifter av Hitlers *Mein Kampf*.

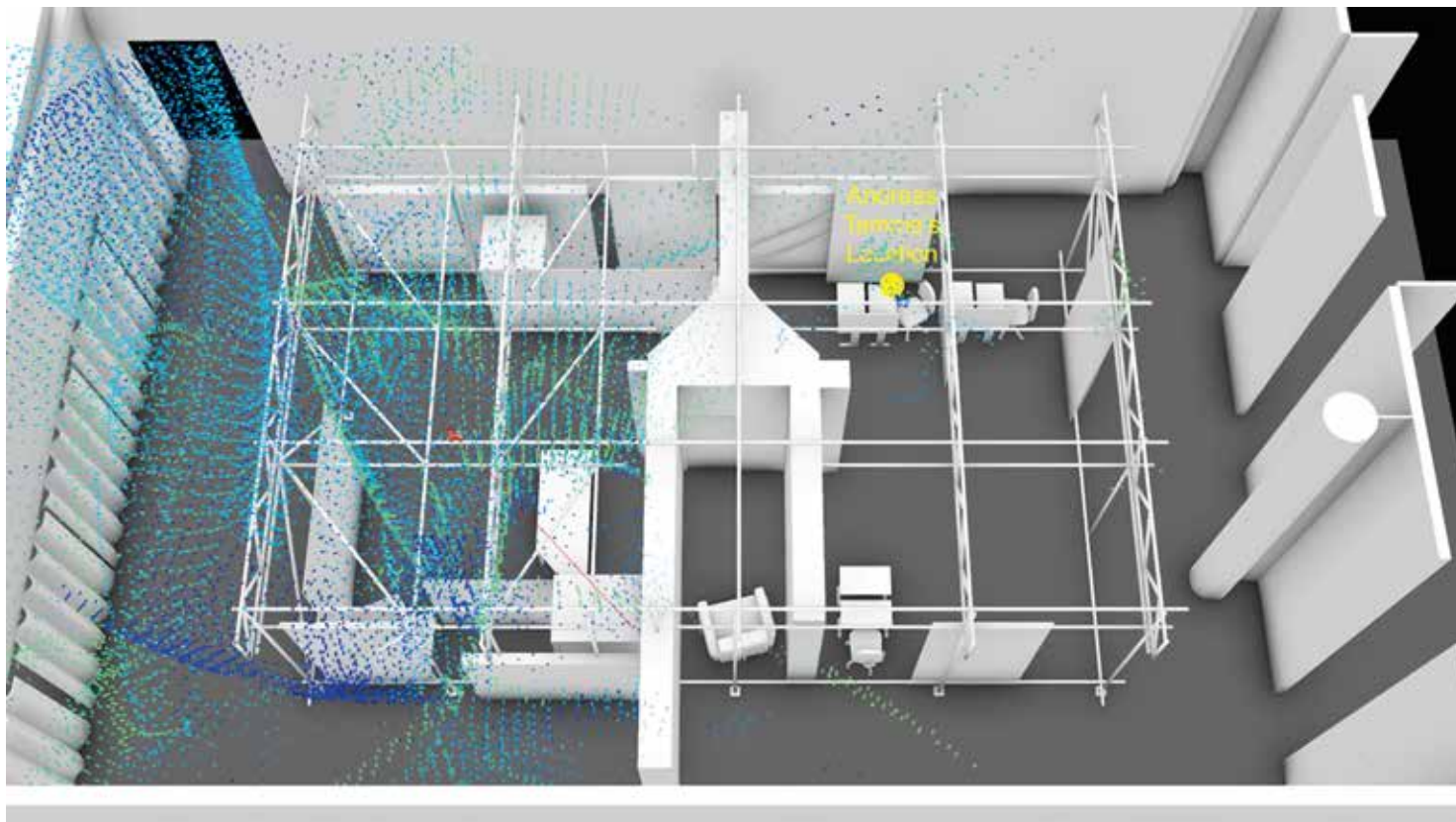
När polisen förhörde Andreas Temme sa han sig inte ha hört skottlossningen från sin plats

bakom en dator i rummet intill. Han hade heller inte känt någon krutlukt, eller sett Halit Yozgats döda kropp när han la ett mynt på disken och lämnade internetcaféet. Att han hållit tyst om sitt besök berodde på att han var där för att chatta med kvinnor på en dejtingsajt, samtidigt som hans fru var gravid. Trots protester från offrets anhöriga accepterade rätten Temmes vittnesmål: att han utifrån sin position i rummet missat mordet. Den tyska säkerhetstjänsten hemligstämplade sedan sin utredning kring Temme i 120 år.

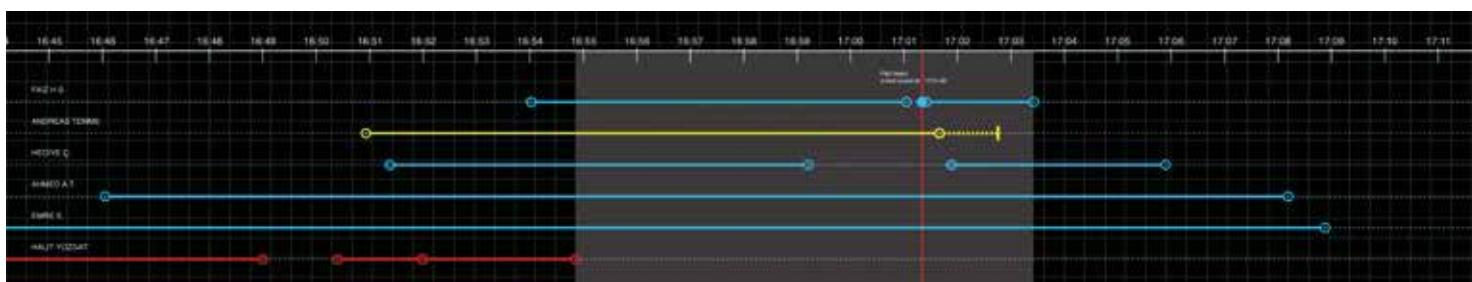
Anhöriga till offren och organisationer som stöttade dem var mycket skeptiska. Det stod också klart att den tyska säkerhetspolisen varit märkligt passiv och inkompetent gällande de nazistiska terrormorden, som de länge, innan gärningsmännen fångades, felaktigt beskrev som uppgörelser mellan turkiska kriminella.

2015 läckte en stor mängd dokument kring mordutredningen, som vittnesmål och brottsplatsfotografier. Här fanns bland annat polisens rekonstruktionsvideo där Andreas Temme visade hur han rört sig i rummet och hur han undgått att se Halit Yozgats kropp. Anhöriga till NSU:s offer och aktivister som samlats i organisationen Folkets tribunal var långt ifrån ▶

**Halit Yozgat sköts på ett kafé och polisen upptäckte något märkligt när de började utreda. Här syns en modell över kaféet.**



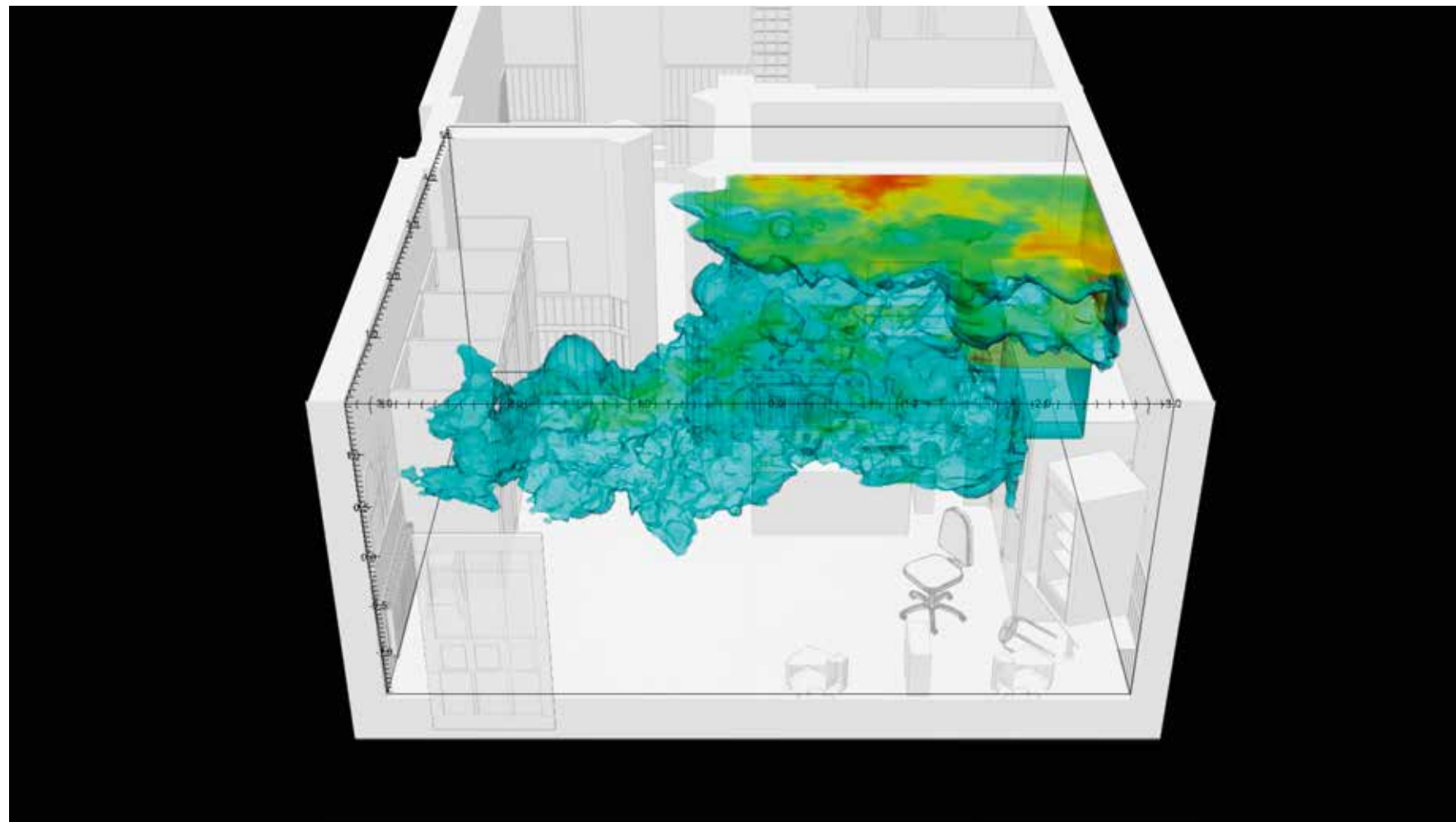
Virtuell modell som simulerar hur ljud sprider sig i rummet.



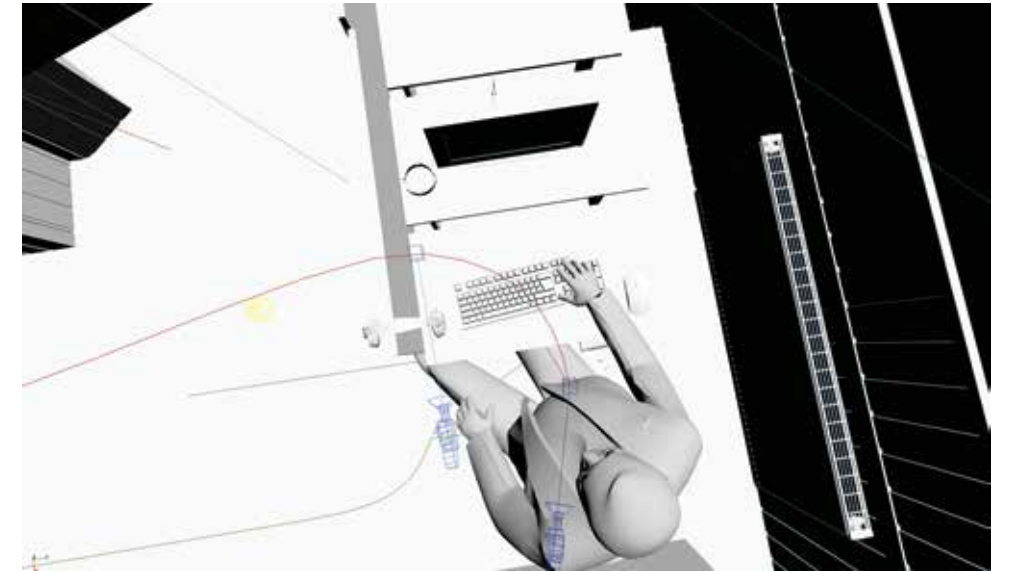




Virtuell modell över hur krutrök sprider sig i kaféet.



Virtuell simulering som visar vad Andreas Temme kan, och inte kan, ha sett i kaféet.



nöjda med utredningen av Andreas Temme. De hade inte lust att vänta fem generationer på att få veta sanningen. Om det kunde beläggas att hans vittnesmål var falskt väcktes en rad nya frågor. Varför ljög han om att ha varit ett vittne till mordet? Kan han ha varit inblandad? Varför ville inte rätten titta närmare på saken? Folkets tribunal kontaktade en oväntad samarbetspartner för att undersöka Andreas Temmes vittnesmål: en grupp arkitekter.

I mars 2017, elva år efter mordet, samlade den israeliskfödda arkitekten Eyal Weizmans forskargrupp Forensic Architecture arkitektkollegor, ljudingenjörer och kameramän i källaren till kulturcentret Haus der Kulturen der Welt i Berlin. Med hjälp av plexiglas, gipsplattor och Ikea-möbler byggde de en fullskalig kopia av det 77 kvadratmeter stora internetkaféet i Kassel.

De använde sig av lokalens planlösning, vittnesmål, polisens utredningsmaterial och den läckta drygt minutlånga polisfilmen där Temme visar sina rörelser i rummet.

Därefter rekonstruerade de polisens rekonstruktion av brottet, och lät en person med go-pro-kamera fäst på huvudet gå samma rutt i lokalen som Andreas Temme gjort. De återskapade också rummet digitalt för att kunna simulera ur krutröken spritt sig. De analyserade ljudet av de två skotten och vad den 190 centimeter långa Andreas Temme kan ha sett när han sträckte sig över disken och betalade. Forensic Architecture ställde ut resultatet av utredningen på Dokumenta, den stora konstmässa som hålls i Kassel vart femte år. De kunde visa att Andreas Temme omöjligt kan ha

undgått att höra skotten, känna lukten av röken och se Halit Yozgats kropp. Det är fortfarande oklart vad som hände på internetkaféet. Men Andreas Temme hade ljugit och rättsväsendet hade låtit honom vara.

Forensic Architecture kallar sin undersökning om mordet i Kassel för en counter investigation, "motutredning" av den, väldigt bristfälliga, utredning som den tyska staten redan gjort. Den handlar om tveksamheter i en stats agerande, och metoden är att undersöka ett rum med en arkitekts verktyg. På så sätt är den därmed typisk för det arbete som Forensic Architecture ägnar sig åt på forskningsuniversitetet Goldsmiths i sydöstra London. Forskningsgruppen består framför allt av arkitekter men också programmerare, grävande journalister, filmare och jurister. De samarbetar med organisationer som Amnesty International och Human Rights Watch och människorättsadvokater för att undersöka allt från mördade studenter i Mexiko och amerikanska drönar-attacker i Afghanistan till branden i höghuset Grenfell i London och israeliska bombningar i Gaza.

Deras utredningar har använts som bevismaterial i domstolar runt om i världen. De använder sig ofta av utställningar som arena för att nå ut med resultaten från sina utredningar, och nominerades förra året oväntat till Turnerpriset, Storbritanniens mest prestigefyllda pris för samtidskonst, bland annat för utställningen på Dokumenta om mordet i Kassel. I höst kommer en stor nyproducerad utställning med Forensic Architecture till Röhska museet i Göteborg. ▶



**En före detta fånge arbetar tillsammans med Forensic Architecture för att åter skapa fängelset.**

– Bygda miljöer är inte statiska, och det vi gör är att utföra undersökningar i byggnader i situationer där det pågår våldsam förändring, säger Stefan Laxness, fransk-isländsk arkitekt och projektkoordinator på Forensic Architecture.

– Med tanke på att majoriteten av konflikterna sker i urbana miljöer nuförtiden betyder det att byggda miljöer kan registrera spår av konflikter och brott mot de mänskliga rättigheterna.

Den skäggiga 48-åringen Eyal Weizman, som grundade och leder Forensic Architecture, startade en egen arkitektfirma i födelslandet Israel efter att examen i London. Men han visade sig snabbt för aktivistiskt lagd för en konventionell arkitektkarriär. 2002 vann han och en kollega en tävling om att få representera Israel på den Internationella arkitektunionens kongress och att där arrangera en utställning med ung israelisk arkitektur. Weizman valde att fokusera på ett projekt om illegala bosättningar på palestinsk mark, och resonerade kring hur stadsplanering används som ett verktyg för förtryck i ockuperade område på Västbanken, och om hur arkitekturen blir delaktig i brott mot de mänskliga rättigheterna. Det israeliska arkitektfacket gillade inte alls idén, ställde in utställningen och förstörde utställningskatalogen.

När Eyal Weizman grundade Forensic Architecture i London år 2010 var det med utgångspunkt i idén att granska staters agerande utifrån avtryck i byggnader.

– Som arkitekter kan vi använda våra kunskaper på flera sätt inom det här fältet, säger Stefan Laxness.

– I våra utredningar använder vi en process som går ut på att mäta och bygga modeller för att bättre kunna förstå och rekonstruera en brottsplats. Som arkitekter har vi en förmåga att förstå den byggda miljön, vi kan hantera verktygen och programmen som krävs för att kunna undersöka den och presentera resultaten för andra människor.

Stefan Laxness arbetade med ett av Forensic Architectures mest uppmärksammade projekt: en rekonstruktion av det hemliga militärfängelset Saydnaya tre mil norr om Damaskus i Syrien. Sedan början av det syriska inbördeskriget 2011 har tusentals människors som ansetts vara i opposition mot diktatorn Bashar al-Assads regim torterats och mördats i Saydnayafängelset. Enligt Amnesty International har regimen låtit avrätta 13 000 personer genom hängning där.

I Google Maps går det att se Saydnayafängelset ovanifrån. En stor treklöverformad betongbyggnad omgärdad av torr brun öken. Men platsen är helt otillgänglig för journalister ►►





*” I Google Maps går det att se Saydnayafängelset ovanifrån. Men platsen är helt otillgänglig för journalister och det finns inga bilder inifrån.”*

Det hemliga militärfängelset Saydnaya rekonstruerat av Forensic Architecture.



Det råder total tystnad i fängelset. Fångarna får inte prata eller ens skrika under tortyr. De utvecklar ett nytt sätt att förhålla sig till ljud.

och det finns inga bilder inifrån. Amnesty International anlätade Forensic Architecture för att rekonstruera platsen. Detta gjorde de genom att intervjua fem tidigare fångar från Saydnaya som lyckats fly över gränsen till Turkiet. Utifrån deras berättelser skapade Forensic Architecture en interaktiv 3D-modell av fängelset: ankomstrådet, isoleringscellerna, gruppcellerna, portar, fönster, de långa korridorerna och tortyrrummen. Ett slags minnets arkitektur och en bild av ett fängelse som tydligt bryter mot de mänskliga rättigheterna och dit inga observatörer haft tillträde. Under sin tid i Saydnaya tvingades fångarna ständigt bära ögonbindel eller stå på knä med täckta ögon när vakterna kom in i cellerna, så att de inte skulle kunna se deras ansikten, och de tvingades vara tysta. Fångarna använde därför ofta sin hörsel för att orientera sig i rummen. Med hjälp av en ljudspecialist kunde Forensic Architecture konstruera 3D-modellen och avgöra rummens och korridorernas storlek och längd genom fångarnas minnen av ekon, vakternas fotsteg, droppande vatten och ljuden från tortyr som hördes från ventilationsgaller. Eftersom det rör sig om traumatiska händelser och en desorienterande situation fanns en medvetenhet om att minnen kan förvrängas, och fångarnas uppgifter jämfördes med varandra för att skapa en så korrekt bild som möjligt.

– Även förvrängningarna är intressanta eftersom de är en del av traumat och visar att byggnaden i sig blev en del av tortyren, säger Stefan Laxness.

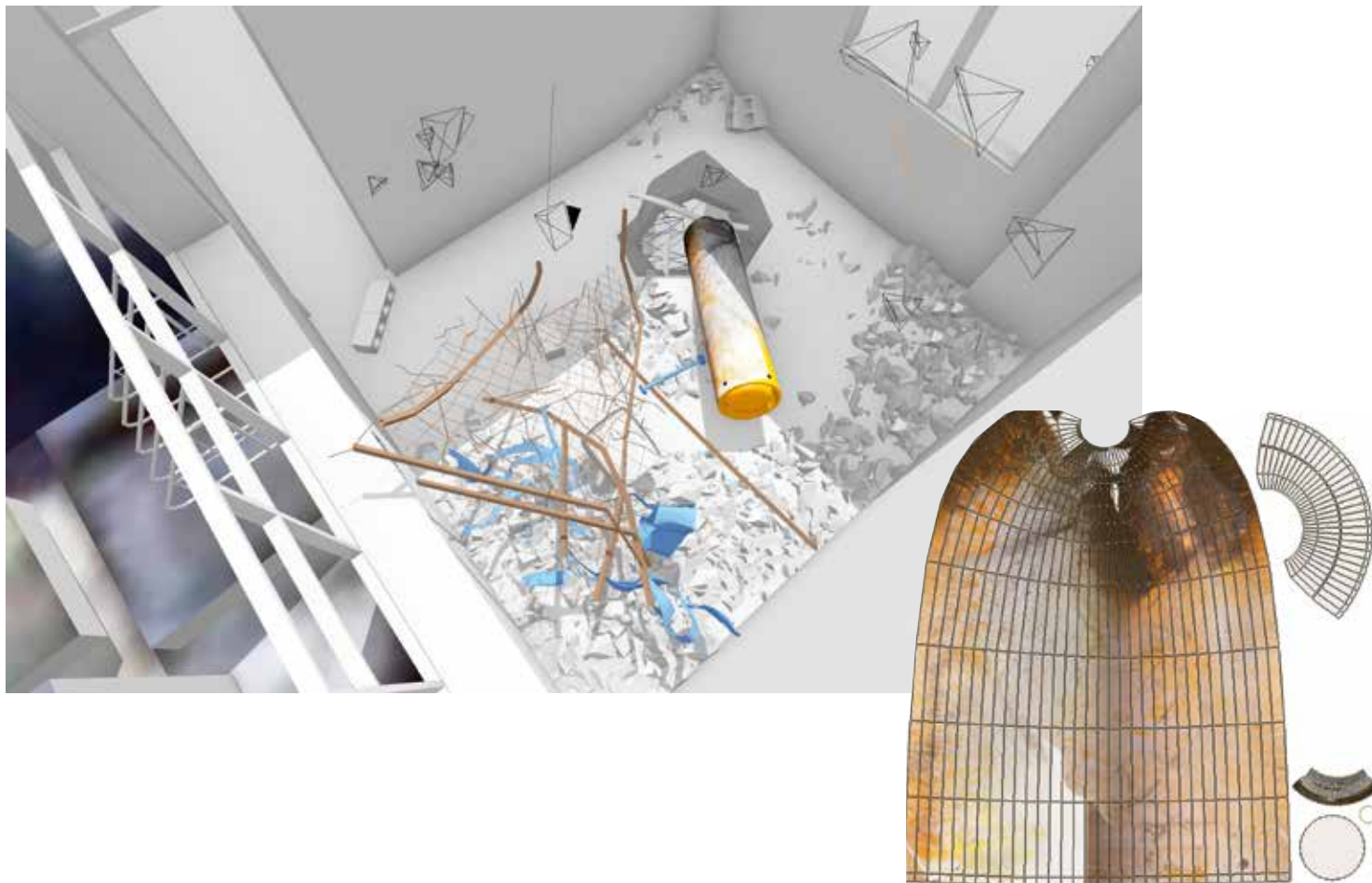
– Men traumat ledde också till en extrem noggrannhet i minnena, till exempel måtten på kakelplattor i cellerna och vinkeln som solen sken in, som vi kunde applicera på 3D-modellen säger Stefan Laxness. En fånge kunde uppge att luckan där fängvaktarna placerade dagens målmat var av samma storlek som ett människo-

*”Syrien och Ryssland förnekade bestämt att någon attack med kemiska vapen – ett brott mot folkrätten – överhuvudtaget ägt rum.”*

huvud. Detta eftersom fängvaktarna brukade beordra honom att sticka ut huvudet genom luckan och sedan sparka på honom. Alla dessa pusselbitar sattes samman för att skapa modellen av fängelset. Målet med Amnestys rapport, där Forensic Architecture arbete var en del, var att pressa Syrien att låta oberoende observatörer undersöka förhållandena i landets fängelser. Rapporten fick stor internationell uppmärksamhet men avfärdades som ”smutskastning” och ”grundlösa anklagelser” av den syriska regimen.

År 2016 utsågs ”post truth”, postsanning, till årets ord av Oxford Dictionaries som definierar begreppet som ”omständigheter där objektiva fakta påverkar den allmänna opinionen mindre än känslor och personliga uppfattningar.” Det blev vida spritt i samband med de lögnaktiga valkampanjerna kring Donald Trump i USA och Brexit i Storbritannien. Propaganda och desinformation i krig är ett urgammalt fenomen, men sociala medier ger lögnerna nya och lättmanipulerade kanaler. Inte minst när det gäller Syrien har det rått ett totalt informationskrig.

Den sjunde april 2018 misstänks den syriska militären ha använt klorgasbomber mot civila i staden Douma i ett försök att knäcka de rebeller som höll till där. Minst 70 personer dog. Två stycken gula stora gasbehållare, av en typ som använts vid flera tidigare syriska klorgasattacker, hittades i två byggnader i staden: en på en takbalkong, och en i ett sovrum på översta våningen i ett hus. USA, Frankrike och Storbritannien svarade med att bomba syriska militära mål. Men både Syrien och dess allierade Ryssland förnekade bestämt att någon attack med kemiska vapen – ett brott mot folkrätten – överhuvudtaget ägt rum. Den syriska armén tog kontroll över Douma efter attacken, och stängde den för alla utomstående observatörer. Tv-team från de statskontrollerade ryska tv-kanalerna RT och ▶



TV Zvezda blev de första medierna att besöka platsen. De hävdade i nyhetsinslag att det inte fanns några spår av klogasattacker i byggnaderna och att bomberna placerats där i efterhand av rebellerna i propagandasyfte. På Twitter spred ryska trollkonton vidare samma budskap i massiv skala. New York Times, som inte kunde besöka Douma, anlätade Forensic Architecture för att analysera "brottsplatsen". Forensic Architecture närstuderade bilderna från de ryska nyhetsinslagen i kombination med satellitbilder och filmer av syriska aktivister för att konstruera modeller av byggnaden och bomben, med hjälp av Blender, ett gratisprogram för 3D-modellering. De undersökte skadorna på taket, ytan på bomben och analyserade hur den kan ha rört sig. Slutsatsen blev att den släppts från lufterummet, som helt kontrollerades av Syrien och Ryssland, och att det rörde sig om en klogasattack. Men Syrien, Ryssland och rysk media står fast vid att det är en bluff.

Tappar Forensic Architecture tyngd när de använder sig av konstvärlden för att sprida sina utredningar? Eyal Weizman har själv beskrivit hur grupper som stöttar Assad avfärdar Forensic Architecture som "konstnärer" som ägnar sig åt specialeffekter och att fabricera bevis.

Det tyska kristdemokratiska regeringspartiet CDU tillbakavisade Forensic Architecture med liknade argument i samband med utredningen om mordet i Kassel.

När Eyal Weizman intervjuades om nomineringen till Turnerpriset uttryckte han kluvna känslor och oro för att verksamheten ska bli del av det "konstfinansiella komplexet".

Men när Weizman pratade om Forensic Architecture inför en fullsatt sal i det brutalistiska kultur- och bostadskomplexet Barbican i London i januari lyfte han också fram fördelarna med konstvärlden.

– Vi har alltid använt av oss utställningar för att kommunicera ut våra slutsatser. Det håller oss på tårna och innebär vi verkligen tvingas reflektera över vad vi gör, säger Eyal Weizman. Han tycks också ta lätt på nedlåtande epitet om Forensic Architecture, vare sig de avfärdas som konstnärer, eller IS-anhängare, vilket de blev kallade av ryska RT, eller att de är sponsrade av Syriens fiende, Qatar, vilket Bashar al-Assad hävdade i en intervju.

– Det handlar alltid om att ifrågasätta vilka vi är, varifrån vi får vår finansiering eller vilken expertis vi har. Det intressanta är att de nästan aldrig vill diskutera de fakta vi tagit fram, eftersom det skulle bli svårare för dem. ■

Rekonstruktion av bombplatsen i Douma i Syrien.